

Міфологія простору у народній культурі Частина I

У традиційній культурі українців питання простору є сакраментальним, оскільки з'ясовує сутність важливої онтологічної проблеми «де і коли». Очевидно, що з'ясування локації «де» є глобальним культурним явищем. Невипадково у світовій міфології цьому питанню приділяється ключова роль, де простір є старшим за час. Зокрема, не так давно старші люди не знали скільки їм років¹.

На відміну від часу, простір статичний, а його зміна провокує глибинні культурні зміни, спричиняє розриви поколінь. Невипадково у Біблії спочатку Бог творить простір². У зв'язку з цим, організація культурного простору є сакральною дією. Наприклад, глобалізація змінює картину світу. Прикладом цього є агресія російської федерації, коли світове співтовариство «зав'язане» на глобальних проблемах; зміна контурів м. Черкас стала причиною виникнення інших культурних відносин, спричинила руйнацію родових общин.

В індоєвропейській міфології творення простору описується таким чином. Спочатку було створено посеред океану острів або гору – центр простору. В українських колядках описується існування первісного океану, серед якого по факту вже існує острів (Кулинка), дерево або човен:

Посеред Моря стоїть Гоголя,
А на Тій Гоголі й Утінка сидить,
Й Утінка сидить Далеко гледить,
Дай угледіла Вона що на Морі Човничок,
А на Тім Човничку Дівка Кулинка [1].

Виникнення «неба» і «землі», тобто верху і низу Всесвіту провокує їхню взаємодію, яка є причиною життя на землі. Виникнення «острову» є констатацією тверді, де людина, за логікою міфу, продовжує творіння

¹ Сучасний відлік часу більш математичний і фрагментує життя людини, «диктуючи» йому пені стандарти. Наприклад, у 20-25 років бажано укласти шлюб, натомість у 90 час готуються до смерті.

² «На початку утворив Бог небо і землю. А земля була невидна і пустельна, і морок на поверхні безодні; і Дух Божий витав над водою. І сказав Бог: Нехай буде світло. І вчинилося світло. І побачив Бог світло, що воно гарне; і відділив Бог світло від пільми. І назвав Бог світло днем, а пільму ніччю. І був вечір, і був ранок: день перший. І сказав Бог: Хай буде твердь посеред води, і нехай відділяє вона воду од води. І утворив Бог твердь; і відділив воду, котра під твердю, од води, котра над твердю. І сталося так. І назвав Бог твердь небом. І був вечір, і був ранок: день другий. І сказав Бог: Нехай збереться вода, котра під небом, в одне місце, і нехай з'явиться суходіл. І сталося так. І назвав Бог суходіл землею, а зібрані води назвав морями. І побачив Бог, що це добре. І сказав Бог: Нехай вродить земля траву, ярину, що сіє насіння, дерево плідне, що приносить за родом своїм плід, в котрому насіння його на землі. І сталося так. І вродила земля траву, ярину, що сіє насіння за родом її, і дерево, що приносить плід, в котрому насіння його за родом його. І побачив Бог, що це добре. І був вечір, і був ранок: день третій. І сказав Бог: Нехай будуть світила на тверді небесній, для відокремлення дня від ночі, і для ознак, сезонів, днів і років. І нехай будуть вони світильниками на тверді небесній, щоб освітлювати землю. І сталося так. І утворив Бог два світила великі: світило більше, для проводу дня, і світило менше – для проводу ночі, і зорі; і розмістив їх Бог на тверді небесній, щоб світили на землю, і правували днем і ніччю, і відділяли світло від пільми. І побачив Бог, що це добре. І був вечір, і був ранок: день четвертий» (Буття, 1: 1-19).

Господне у межах своїх «земних» повноважень, що полягають у дбайливому ставленні до природи.

Мал. 1 Типовий ландшафт пізнього палеоліту.
Фото з Інтернету

З погляду історії відповідні описи стосуються часу пізнього палеоліту, коли починається танення льодовика, тому зазначені об'єкти є актуальними для територій, щільно насичених водоймами (мал.1). У часи тотальної зміни ландшафту виникає необхідність фрагментації простору, який до цього мав інші ознаки, оскільки був рівним, безмежним і холодним, а на півдні – сухим.

Простір, яким ми собі уявляємо, описаний в Евклідовій геометрії і є тримірним. Процес геометризації починається з осягнення природи сфери, кола, а згодом інших фігур – трикутника і чотирикутника, без чого еволюція культурних просторів не видається можливою. Практично усі культурні об'єкти, що стосуються архаїчного періоду або апелюють до нього, повторюють обриси природних об'єктів, тобто є колоподібним. Зокрема, круглими є планети (мал. 2), нори тварин (мал. 3), гнізда птахів, стовбури дерев (мал. 4), озера (мал. 5) тощо (мал. 2).

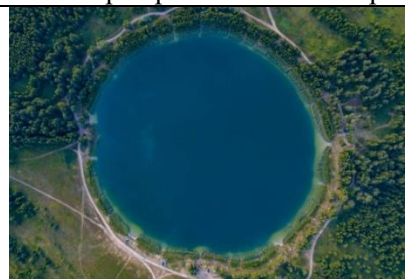
Мал. 2. Місяць. Фото з Інтернету.

Мал. 3. Нора кроля. Фото з Інтернету.

Мал. 4. Древа. Фото з Інтернету.

Мал. 5. Озеро. Око Полісся. Фото з Інтернету..

Культурні об'єкти, створені людиною, буквально копіюють природні форми, як от: кургани (мал. 6-7), дохристиянські капища і святилища (мал. 8-9). Кургани буквально імітують форми первинного острову, створеного Богом посеред первинного океану. Одночасно він є місцем сили – штучною горою, основою якої є тіло пращура. Невипадково скандинавські конунги, а також київські князі приймали владу після того, як сиділи на курганах. Лише після цього їхня влада вважалася легітимною, оскільки була освячена попередніми поколіннями – пращурами [2, с. 5-9]. У степу курган є штучним підвищенням – місцем висоти, а відтак сили. Він вважався центром роду, який кочував у

визначених звичаєвим правом межах. Невипадково кургани, у народі «горби, гори, могили», називають також «вільцями», тобто «велетами» (від *welti → wilti > wilci > wilzi), асоціюючи їх з первісними народами – велетнями, перекази про яких збереглися практично в усіх народів.

	
<p>Мал. 6. Курган. Велика Рижанівка Звенигородщина. Фото з Інтернету.</p>	<p>Мал. 7. Курган поблизу Чигирина (Суботівський шлях). Фото з Інтернету.</p>
	
<p>Мал. 8. Язичницький слов'янський жертвник в Києві. З малюнка В. Хвойки, початку ХХ ст. Фото з Інтернету.</p>	<p>Мал. 9. Святилище. Хортиця. Фото з Інтернету.</p>

Форми житла первісних або т. зв. «примітивних» народів півночі, півня, пустелі також є круглими. Наприклад, яранги, юрти, хижки індіанців Америки і аборигенів Австралії тощо. Невипадково сакральні споруди давнини і нашого часу також є округлими, оскільки є проекцією неба.

Однак «людина культурна» намагається структурувати коло. Головним принципом цього процесу є визначення центру, що дозволяє формувати радіальну структуру. Виникнення радіусу передбачає виникнення «межі», яка розділяє «своє» і «чуже», «безпечне» і «небезпечне», «культурне» і «природне». Відповідно внутрішня частина радіусу сприймалася як «своя» територія, а її контроль часто був візуальним, що пояснює логіку виникнення згаданих вище курганів, які височіли над поверхнею степу або будівництва високих споруд у часи античності й середньовіччя. Тобто, висота центру сприймалася як місце сили і асоціювалася із владою. Звідси семантика «волості», що споріднене з поняттями «влада», «володар» (п-сл. *volstь< *voldtī – «влада, панування, підвладний край», утворене від основи *veld-/ *vold- «володіти»). Звідси бог Волос – володар «свого»; округ – територія, якою володів князь,. З поняттям

кола опосередковано пов'язані поняття «країна» (п-сл. *kraǰь), похідне від krojiti – «кроїти» з первісним значенням «відрізок, обрізок». Подальший семантичний розвиток поняття простежується у лексемах: «межа», «кінець», «берег» → «окраїнна смуга землі, земля, виділена межами (на противагу рос. страна – сторона, яке може мати подвійне значення «рідна сторона» – «свій», сторонній – «чужий»).

У зв'язку з цим центр, крім утилітарних функцій контролю, набуває символічного значення і позначає певний зв'язок з вищими силами (мал. 10-11). Інакше кажучи, людина у такий спосіб намагається наблизитися до Бога. Знаковим у цьому плані є символ Вавилонської вежі, як символу людської гордині. У цьому плані доцільними видаються традиційні вірування, що світська споруда не може бути вищою за храм – місце Бога. Мова йде про радянські «вавилонські вежі» (мал.), а також їхні сучасні аналоги.

Мал. 10. Реконструкція святилища Перуна в Перині. Новгород. Фото з Інтернету.

Мал. 11. Святилище на Хортиці. Фото з Інтернету.

Мал. 12. Пагорб Слави. м. Черкаси. Фото з Інтернету.

Мал. 13. Святилище на Хортиці. Фото з Інтернету.

З поняттям центру зіставляються принципи соціальної ієрархії, де людина намагається наблизитися до Бога, «уклавши» з Ним свою «земну» угоду. Коли диявол спокушав Христа, він поставив Його на верхів'ї (тобто вище) храму і пропонував земне царство (Мт. 4:1-11; Мк. 1:12-13). Асоціюється з процесом наближення до центру – столиці, кабінету міністрів, президента. Соціальна ієрархія сучасного суспільства є пірамідою, верхню частину якої утворюють правлячі класи. Наприклад, структура деяких офісів утворюється за принципом – «чим вище, тим краще», сюди ж стосуються вислови «Угору по службі», «Посісти чільне місце», «Піднятися» у значенні розбагатіти, або «Опуститися»

Науково-дослідний інститут селянства та вивчення аграрної історії

у значенні збідніти (пор. лох від нім. lochen – «проколювати, пробоїна, провал»:
Die lochen dich ein – «Тебе посадять у в'язницю»).

Далі буде.